

VREME PARODIJE

(Maja Rogač: *Istorija, pseudologija, fama. Studija o prozi Svetislava Basare, Službeni glasnik, Beograd, 2010*)

Najnovija knjiga Maje Rogač rasvetljava različite aspekte modernog, predmodernog i postmodernog shvatanja istorije u delu Svetislava Basare. Analizirajući glavni idejni problem piščeve proze – podrivanje naučnog autoriteta istorijskog znanja, autorka ispituje odnos parodije i horizonta vremena. Radi prevrednovanja značaja određene ličnosti ili istorijske pojave, pisac poseže za parodijom afirmisanih književnih, političkih i ideoloških autoriteta. Parodija nije moguća bez fiksiranja pažnje na vreme, odnosno na smisao vremena u određenoj književnoj formi.

Shodno predmetu studije, posebno je potenciran osnovni hermeneutički problem: Kako razumeti autora? Pisac, i te kako živ, u mogućnosti je da tumači svoje delo u jednom specifičnom teorijskom i kulturnom kontekstu. Da li mu to pravo treba oduzeti? Svakako da je razumevanje piščevog samorazumevanja drugačije od onoga kako pisac sebe razume, pa ipak, da li je uvek smislenije i dublje? Celu ovu hermeneutičku zbrku dodatno opterećuje preplitanje romanesknog teksta, žive reči i jakog „šuma“, odnosno fame koja prati književno stvaralaštvo. I polemički napon koji Svetislav Basara izaziva na javnoj sceni utiče na karakter moguće kritike.

Zbog toga se Maja Rogač mora izboriti za jedan „nестandardni postupak“ u odnosu na uvreženi aksiološki koncept po kome je sud vremena najpouzdaniji kriterijum. Navodno, on omogućava nepristrasnu primenu određenog teorijskog koncepta. Sud vremena je, piše autorka, ponekad „mistifikacija apsolutne kompetencije“, ili „izgovor za apstinenciju savremenosti“. Maja Rogač formira i primenjuje svojevrstu „teoriju bliskosti“. Pošto su naučni instrumentarijum književne teorije i filozofije predmet literarnog transponovanja, parodiranja i esejističkog osvrtu pisca, kao i sama teorija distance, oni sami po sebi ne mogu pružiti definitivne koordinate za procenjivanje dela. Postavljajući delo u prvi plan, Maja Rogač razgrće slojeve kritike i teorijske analize radi autentičnijeg odnosa prema tekstu, shodno onome što je u njemu najbitnije. Poruka studije je nedvosmislena: čedna i nepristrasna budućnost nikada ne dolazi!

Snaga ove studije, između ostalog, leži u odluci autorke da problematizuje vreme kao horizont stvaralaštva, odnosno da borhesovski promisli odnos *vremena* i *parodije*. Razliktavanje modaliteta vremena u srpskoj književnosti težak je zadatak, a u studiju Maje Rogač položeni su solidni temelji i dati jasni putokazi. Može se zaključiti da vreme realista i vreme postmodernista nije jedno te isto vreme, a pitanje je u kojoj meri oni uopšte mogu komunicirati bez jednog suštinskog nesporazuma. Prvi su uvereni da je roman izraz sveta i ogledalo vremena – za one druge, to ogledalo je napuklo, a slika vremena je više kaleidoskopska. A to je ono što izgleda omogućava parodiju – promena konteksta je promena

referentnog vremenskog okvira! Zamislimo samo da se jedna ličnost ponaša isto, a nalazi se u različitim vremenskim koordinatama. Setimo se samo Domanovićeve pripovetke „Marko Kraljević po drugi put među Srbima“. Ono što je za jedno vreme normalno, u drugom proizvodi humorni efekat. „Teorija bliskosti“ koju vrsno demonstrira Maja Rogač uspostavlja distancu prema vremenu, ne objektivisujući ga kao predmet, nego mudrije, pitajući se o njegovom smislu razlisanom u nekom književnom delu.

Klasična formula filozofskog romana bila je ličnost – filozofska ideja, pa je onda odnos ličnosti unutar romana, maskirana „borba ideja“. Naprotiv, parodijsko problematizovanje raslojava tu jednodimenzionalnost u više isprepletenih odnosa, jer parodija ili pre meta-parodija obuhvata i mogući sud kritičara kao sporednih ličnosti koje se gube u magli na marginama teksta. Izmešteni iz zaštite i udobnosti vlastitog konteksta, kritičari se hvataju na sopstvenu udicu. Zato pisac ne susreće sebe u epskom nego u satiričnom kontekstu, kao što je i *drugi*, onaj ko procenjuje, takođe dat kao problematizovana, a ne apsolutizovana ličnost.

Pošto se u parodiji nalazi jedna gotovo apofatička crta, odbijajući da poveruje piscu na reč, Maja Rogač vešto demontira zamke postavljene u romanesknom tekstu. O pravoj temi se čuti, a kada se o njoj ipak progovori, onda je i ona izložena (samo)parodiji. Maja Rogač ukazuje na tipične postupke postmodernističkog pripovedanja i iskustvo savremenog čoveka o sopstvenoj neutemeljenosti. Istovremeno, ona ističe i mogući povratak metafizike kao i potrebu da čovek pronađe svoje ontološko utemeljenje u iskustvu Svetog. To sve navodi na karakteristike po kojima piščeva proza izlazi iz interpretativnih okvira postmodernističke paradigme. Pošto se može uočiti protivrečnost između stavova koje likovi i pripovedač iskazuju i njihovog delanja unutar naracije, udaljavanje od postmodernističkog *iskustva praznine* je polemičkog karaktera. Kada pisac čuti o onome o čemu oni koji govore, govore na sav glas, to je možda najviši rezultat parodijskog postupka, ali i problematizovanja istog, ukoliko je on dosledno sproveden.

Filozofski istančano Maja Rogač nalazi da je vreme, odnosno parodiranje predmodernog, modernog i postmodernog vremena važna karakteristika stvaralaštva Svetislava Basare. Hajdeger, Sartr, Berđajev veruju da je u korenu svakog stvaralačkog čina određeno predrazumevanje vremena. Otprilike u isto vreme, svoje sunarodnike je Vladimir Dvorniković opisao kao narode prostora, koji tragično zaostaju za narodima vremena. Prepoznavši poimanje vremena kao problem civilizacijskog zaostajanja, Dvorniković piše svoju monumentalnu *Karakterologiju Jugoslovena*.

Maja Rogač analizira relevantne studije koje Basari prilaze iz ugla razumevanja i predrazumevanja vremena: „Za neku vrstu polazišta Silvija Grabler uzima Basarinu definiciju „prostor = brzina/vreme“, iskazanu u *Fami o biciklistima*, sagledavajući naznačen odnos između navedenih elemenata u tekstovima Svetislava Basare.“ U većini njegovih romana karakteristično je poricanje hronologije i uobičajenih predstava o vremenu, a u *Looney Tunes* i *Svetoj masti* dekonstruisana je predstava o vremenu, prostoru i zapletu, kao pojmovnoj aparaturi normativnih poetika. Basara se zanima za mogućnost da radikalizuje proizvoljnost istorije i prekodira je u fragmentarnost fikcije. Ta vrsta fragmentarnosti, nalazi Maja Rogač, ne predstavlja samo čin odstupanja od klasičnih poetičkih obrazaca, već i načelo tretiranja istorije, slobodno od mistifikacija neke objektivnosti, događaja kao

onoga što se „stvarno“ dogodilo. Tako se čitalačka pažnja vraća na činjenicu da je istorijski događaj, pre svega, produkt interpretacija, konstrukcija i rekonstrukcija.

Maja Rogač analizira različite istorijske koncepcije koje imaju znatnijeg odjeka u delu Svetislava Basare. U istorijskim koncepcijama leži jedno posebno razumevanje ili predrasumevanje vremena. Martin Hajdeger veruje da je vreme u temelju određenja Bića, a prevlast sadašnjosti u razumevanju vremena je dovela do tzv. „zaborava Bića“, odnosno do neautentičnog jezika metafizike. Svi Zapadni jezici jesu jezici metafizičkog mišljenja i dosledno krivotvore svaki izvorniji smisao. Shodno favorizovanju vremenske dimenzije sadašnjosti svet postaje falsifikat. Kako dolazi do zaborava i krivotvorenja? Zavedeni metafizičkom strukturom jezika, verujemo da vreme jeste kao i bilo koje drugo unutarstvarno biće. S tim u vezi je, prema Hajdegeru, grčko razumevanje smisla bića kao *ousia* i *parousia* (prisustvo). Sa filozofijom Platona i Aristotela, veruje Hajdeger, počinje kraj početka, pošto je tada Biće shvaćeno kao ideja (*eidōs* = izgled). Ideja postaje uzor prema kojem se docnije izvode razlikovanje suštine i pojave, istina od *neskrivenosti* postaje *tačnost* ili *slaganje* misli i stvarnosti (istine radi, kod Platona je na delu i diferencija misli i stvarnosti, ali tek kao druga strana „slaganja“). Posle svog početka u filozofiji presokratovaca, istorija Zapada je istorija krivotvorenja mišljenja, naročito potencirana prevođenjem u različite terminologije koje završavaju u tehničkom mišljenju Novog veka. Zaborav je, na kraju, tako dubok da smo „zaboravili da smo uopšte zaboravili“. Imenujući Biće nekim određenim bivstvujućim radi tehničke raspoloživosti svega što jeste i biva, otvoren je put boljševizmu, „amerikanizmu“ i fašizmu, kao različitim vidovima neautentičnosti. Zato borhesovska vizija vremena kao lavirinta, uz insistiranje na paradoksalnosti i relativnosti vremena, vodi dekonstrukciji „legitimnih“ i „priznatih“ istorijskih tokova, odnosno kritici književnih formi i obrazaca koji na njima počivaju.

Za Berđajeva nadistorijski cilj istorije jedini može da reši sudbinu čovečanstva, koja svoje puno ostvarenje doživljava u onostranom, piše Maja Rogač. U hrišćanskoj (ali ne i doktrinarnoj) filozofiji istorije koju obrazlaže Berđajev, iskazano je shvatanje da smisao istorije počiva u njenoj konačnosti, odnosno njenom kraju. Inače, Berđajev razlikuje: kosmičko, istorijsko i egzistencijalno vreme. Kosmičko vreme predstavlja krug. Kosmičko vreme nije smrtonosno za vrstu nego za ličnost. Sudbina ličnosti nebitna je u kosmičkom vremenu. Istorijsko vreme se predstavlja linijom usmerenom napred, ali i istorijsko vreme rađa iluzije: traženje savršene prošlosti (iluzija konzervativizma) ili traženje savršenstva u budućnosti (iluzija progresivizma). Egzistencijalno vreme je dubinsko vreme, ali ono nije izolovano od istorijskog i kosmičkog vremena, nego postoji kroz njihovo prožimanje. Na ovoj povezanosti nastaje mesijansko-profetsko znanje koje iz dubine egzistencijalnog vremena govori o istorijskom vremenu (apofatičkim nadahnućem i božanskom epistemološkom linijom). Svetislav Basara parodira i tu mogućnost (zato što je on tek naličje neautentične racionalnosti), premda tek paradoks vremena sadrži u sebi mističan smisao objektivacije neizrecivog. Fakticitet istorijskog kao diskursa priznatog zato je predmet dekonstrukcije i parodije. Istovremeno, sam teorijski diskurs konsekventno je parodiran.

Maja Rogač detaljnije obrazlaže Ničeovu tipologiju istorije, koja se neposredno ogleda u delu Svetislava Basare. U delu *O koristi i štetnosti istorije za život*, Niče opisuje tri tipa istorije: monumentalnu, antikvarnu i kritičku. Ljudi i kulture mogu biti zdravi isključivo

ukoliko imaju istu meru smisla za istorijsko i neistorijsko – previše zaborava znači lišiti se identiteta, ali i previše istorije vodi sličnom ishodu: „Pri izvesnom suvišku istorije mrvi se i izrođava život i, konačno, takođe opet, kroz to izrođavanje, sama istorija.” Mitologizovana monumentalna prošlost dovodi do ratova koji se vode u ime te slavne istorije. Prema Niče, treba rušiti monumentalne nacionalne vizije prošlosti, koje etnocentrična istorija ne guje, modifikujući pri tom i viđenje drugog i različitog. Očekivani produkt ovakve istorije je pripisivanje superiornih odlika sopstvenoj etničkoj zajednici i istovremeno projektovanje negativnih sadržaja na pripadnike druge etničke zajednice, dok kritička istorija proizvodi isto pogrešan, samo obrnut efekat. Svetislav Basara se upustio u rizični poduhvat revidiranja srpske književne tradicije, koja je monumentalizovana, pretresajući mnoge teme kojih se većina kulturnih delatnika kloni.

Na osnovu studije Maje Rogač naslućuje se da kroz Basarino čitanje Domanovića isijavaju Niče, Hajdeger i Berđajev, odnosno da postmoderna strategija parodije koju koristi pisac, između ostalog, podstiče na novo iščitavanje naše tradicije. Pošto ni filozofske koncepcije nisu izuzete iz parodijskog postupka, kritika nije neposredno filozofski utemeljena nego pre svega, literarno. Maja Rogač je dobro ukazala na ovaj karakter proze Svetislava Basare, ali i više od toga. Pokazala je da brisanje razlike između književnosti i „suvoparne” filozofije proizvodi jednu zapaljivu smesu koju nije uvek lako kontrolisati, ali bez koje, književna atmosfera postaje učmala i samozadovoljna. Sa druge strane, filozofska refleksija kao da zazire od parodije – jer sakrivena u nekoj od metanaracija, čini isto što i ona, ali ušuškana u svoj autoritet, zaboravlja da postavi pitanje vlastitog važenja i to kroz ono napuklo ogledalo vremena.